

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 259-271, February 2012

MELA AHMEDÊ CİZİRÎ'NİN KÜLTÜR DÜNYASI
THE CULTUREL WORLD OF MELÂ AHMEDÊ CİZİRÎ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

Abstract

The region known in history as al-Jazeera, has a rich historical heritage. This heritage traces itself felt in many areas. The area's architecture, art and cultural life, it is possible to find traces of this wealth. After Islam is requested in the region for many artists, scientists are trained. In our work we have briefly reviews Mela Ahmedê Cizîrî this rich heritage is a key figure from the beneficiary. He has benefited, his the environmental education of the language, culture, customs-customs, religious understanding has been successfully used in his poems. His poetry and cultural world, all of them gather together a whole is original. He's thoughts, feelings to bring in Kurdish language, despite the fact that other poets of Turkish, he did not say different things. In Turkey, especially in East and South-East regions, has continued the studies made on Divan tradition or Classical Literature are very limited. However, must be focused on these kinds of efforts. The purpose of of our study that is.

Key Words: Mela, Ahmedê Cizîrî, Cultural World, al-Jazeera region, Eastern and Southeastern Anatolian Culture.Tradition of Diwan Poetry.

Özet

Tarihte el-Cezire olarak bilinen ve bugün Türkiye'nin güneyinde bulunan bu bölge, zengin bir kültürel ve tarihsel mirasa sahiptir. Bu mirasın izleri pek çok alanda kendini hissettirmektedir: Yörenin mimarisinde, sanat ve kültürel hayatında bu zenginliğin izlerini bu gün dahi bulmak mümkündür. Özellikle bölgenin İslâm'la tanışmasından hemen sonra bu bölgeye medreselerin kurulması, bölgenin hem kültürel-tarihsel, hem de nitelikli insanların çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Eğitim ve kültürel faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla önemli sanatkarlar, şairler ve âlimler bölgede yetişmiştir. Çalışmamızda şairlerinden hareketle anlam dünyasını değerlendirdiğimiz Melâ Ahmedê Cizîrî de bu zengin mirastan

faydalanan önemli bir şahsiyettir. Kendisi, Divan şiiri geleneğinden gelmiş olmasına rağmen, yetiştiği çevrenin dilini, kültürünü, örf-adetlerini, dinî anlayışlarını şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Onun şiirleri ve kültürel dünyası bütün bunları bir araya toplayan orijinal bir bütündür. O, düşüncelerini, duygularını Kürtçe dile getirmesine rağmen, aslında Türkçe söyleyen diğer şairlerden farklı şeyler söylememiştir. Aynı mazmunların, aynı dünya görüşünün farklı dillerle söylenmesinden başka bir şey değildir. Türkiye’de, özellikle Doğu ve Güneydoğu’da Divan geleneği veya Kılâsik Edebiyat Geleneği’ni sürdürmüş sanatçıların eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bunun çok farklı sosyal, siyasi ve kültürel sebepleri vardır. Ancak, artık bu tür çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bizim çalışmamızın bir amacı da budur.

Anahtar Kelimeler: Melâ Ahmedê Cizîrî, Kültürel Dünya, el-Cezire Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kültürü . Divan Şiiri Geleneği.

1. Giriş

Orta Çağ İslâm dünyasında, hem coğrafi hem de kültürel yönleriyle Cizre önemli bir yere sahiptir. Devrin pek çok âlimi bu şehre gelmiş ve eğitimlerini tamamlamışlardır. Mesela, Cizre’ye gelip burada eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunanlardan biri de meşhur Ahmed-ê Hânî’dir(Karabey,2006,s.59). Şüphesiz bu ilgi boşuna değildir; çünkü İslâm toprakları özellikle Nizâmülmülk tarafından medreselerle donanırken Cizre unutulmamıştır(Hızlı,1987,s.275). Cizre’nin de içinde bulunduğu ve tarihte “*el-Cezire*” olarak bilinen bölge, birçok medeniyetin hüküm sürdüğü, münbit topraklara sahip bir yerdir. Bu yönüyle bölge, dünya ve medeniyet tarihi açısından hayli önemlidir. İslâmlaşma sürecinden önce bölgede, Babilliler, Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Sasanîler hüküm sürmüşlerdir(Koyuncu, s133).

XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşadığı kuvvetli bir ihtimal olarak araştırmacılar tarafından kabul edilen Melâ Ahmedê Cizîrî, kendi dönemini ve kendinden sonra gelenleri, özellikle Kürtçe yazması sebebiyle, derinden etkilemiş bir şairdir(Diwan,2009,s.17). “Üzerinde fikir birliğine varılmış olmasa da araştırmacıların genel kanaati onun 1567/1640 yılları arasında yaşamış olduğudur. Melayê Cizîrî, önce babasından sonra da devrin ünlü hocalarından ilim tahsil etmiştir. Uzun bir süre Diyarbakır’ın Sırba Köyü’nde imamlık yaptıktan sonra memleketi Cizre’ye gelmiş, hayatının sonuna kadar Cizre’de yaşamıştır.

Kürtçenin bütün lehçelerinin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçeye de vakıftır. Şair gazel ve kasidelerinde umumiyetle isminin *Ahmed* olduğunu ifade eder, yer yer mahlas olarak da *Nişanî* kelimesini de kullanır(Yılmaz, 2010,s.2).

Melâ Ahmedê Cizîrî, Divan edebiyatı geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Onun şiirlerinde divan şiirinin bütün tarihi, coğrafyası, mazmunları, hayal dünyası gibi özellikler yer alır. Bu sebeple onun bilgisi sadece devrin Orta Doğu coğrafyası ile sınırlı olmayıp divan şiirinin beslendiği “Çin’den Avrupa ortalarına; Karadeniz’in kuzeyinden Afrika ortalarına kadar uzanan geniş bir daire oluşturur.”(Zavotçu, 2009,s.10) Kadim kültürlerin mirasında faydalanan divan geleneği, okuyucusuna kristalize olmuş, “ideal, arzulanan ve kurgulanan bir dünya sunmaktadır. Düzeni, doğası, yaşamı; üstün güçlerle donanmış kahramanları, kişileştirilmiş varlık ve kavramlarıyla”(Zavotçu, 2009,s.11) yüzyıllar içinde birçok şairin tasavvurlarıyla zenginleşen, gerçekte gerçeküstünün birbiriyle iç içe geçtiği kurmaca bir dünyadır.

2. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinin Tarihle İlişkisi

Mela Ahmedê Cizîrî'nin şiirinin tarihle ilişkisine geçmeden önce edebiyat, şiir ve tarih ilişkisi üzerinde kısaca durmak gerekir. Tarih bilimi ve tarihçi bir anlamda objektif kalıplar içerisinde olanları bize anlatırlar. Ancak bunu yaparken, yine kendi bildiği değerler sistemini, eğitim anlayışını, inançlarını, kültürel coğrafyasını göz önünde tutar. Bu açıdan tarihî bir metin sübjektif bir karakter de kazanır. Sanatkâr-hangi alanla ilgili olursa olsun-kendini yaşadığı dönemin dışında tutamaz; aksine bulunduğu toplumun hem geçmişini hem de *şimdiki anını* (hâl) eserlerinde ve şahsî tecrübesinde yaşar. Yaşadıklarını ve öğrendiklerini olduğu gibi değil, kendi bilgi dağarcığından geçirerek yeniden yorumlayan sanatkâr, bize sıradan olanın dışında, daha uygun bir ifadeyle *artistik bir söylemle* onları anlatır. Sanatkârın yüzyıllara meydan okumasının, her çağda kendine bir muhatap bulmasının sırrı buradadır.

Mela Ahmedê Cizîrî'nin şiiri bu gözle değerlendirildiğinde ortaya çok geniş bir coğrafyadan ve değişik dönemlerde yaşamış uygarlıklardan beslenen bir şiir anlayışı çıkar. Orta Çağ İslâm dünyasındaki tarihî, mitolojik ve coğrafi bilgilerin büyük bir kısmı onun şiirinde kendine yer bulur. Çin, Hint, Hita, Hoten, Yemen, Botan, Frenk, Kürdistan, Tebriz'in yanında Fırat, Nil nehirlerinin adı da sıkça şiirlerde kullanılır. Bunlar sadece isim olarak değil, devrin temsil ettiği kültürel anlayışını da temsil ederler. Çin, uzaklığın yanında, sultanlık, haşmet kavramlarıyla da şiirlerinde görülür. Divan şiiri geleneğinde olduğu gibi "fağfur" kavramı hem bu ülke sultanları, hem de bu ülkeden bütün dünyaya yayılan porselen için kullanılır.

"Fexfûrsur e sîmadur e heybetfur e pur dilgur e

Ew hate miş min çûne hiş dil min di 'işqê fûribû" (s.406)

"O inci yüzlü Çin sultanı, o haşmetli, kurt yürekli

İşve ile gelince, bırakmadı bende şuur, aşk ateşiyle taştı gönül" (s.407)

İslâm dünyasında pek çok şehrin yakılıp yıkıldığı, kütüphanelerin yok olduğu, insanların katledildiği Moğol saldırılarının izlerine onun şiirinde de rastlanır.

"Ji re'na nêrgizên te'y mest û xûnrîz

Zeman bû 'ehdê cengengîzê Cengîz" (s306)

"Kan dökücü nergis-misal sarhoş ve güzel gözlerinden ötürü

Savaşın kızıştığı Cengiz dönemine geri döndü zaman sanki" (s.307)

Ya da şu mısralardaki gibi, yapılan savaşların akisleri sevgili anlatılırken görülür.

"Sef sef mi dîn Hindî û Zeng Cengîzi hat Teymûrileng

Xef wan reşandin dil xedeng teşbihê tîrên Xan Şeref" (s.338)

"Hind ve zencileri gördüm sıra sıra, Cengizle Timurleng gibi saldırdılar

Ansızın oklar yağdırdılar kalbime Şeref-Han 'ın okları gibi" (s. 339)

Mela Ahmedê Cizîrî, bir âşık olarak sevgiliyi anlatırken çoğu zaman yaşadığı coğrafyada kader birliği yaptığı halkların öne çıkan bazı niteliklerini benzetme unsuru olarak kullanır. Bu onun şiirine hem tarihî bir arka plan sağlarken, aynı zamanda şiirin manasına

derinlik ve çok katmanlılık getirir. Bu şekilde devrin İslâm medeniyeti dairesinde kalan toplumlarının kültürünü ustalıklı şiirine malzeme yapmış olur.

*“Her mecala ew di cengê bê û ret her carekê
Rast û çep dê bêxistin sed sed bi mizraq û qeseb
Rustem û Cemşîd û Xalid Hemze yan Şêrê ‘Elî
Aferîn ya şehsuwarê Turk û rimbazê ‘Ereb” (s. 232)
Vur kaç yöntemi uygularsa savaş meydanında her keresinde
Mızraklarıyla devirir yüzlercesini sağ-sol darbeleriyle
Rüstem mi Cemşid mi Halid mi Hamza mı yoksa arslan Ali mi?
Aferin sana ey Türk süvarisi, ey Arabın mızraktarı” (s.233)*

Onun şiirinde tarih, coğrafya ve zaman zaman bunların arasında harç vazifesi gören mitoloji hiçbir zaman, sadece artistik bir söyleyiş unsuru olarak, tam tersine şiiri besleyen, belli bir tarih ve kültür bilincinin uzantısı ve besleyicisi olarak kullanılmıştır.

3. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinin Mitoloji ile İlişkisi

Mitoloji Divan edebiyatı geleneğinde önemli bir yer tutar. Bazen sevgiliyle olan ilişkisini anlatırken, bazen de mitoloji kahramanlarıyla kendisini, sevgilisini eş tutarak mitolojik bilgiden yararlanır. İslâm'ı sonradan kabul eden toplumların mitolojileri, Yunan, Roma, Hint, Çin, kutsal kitaplarda sözü edilen ülkeler ve kıssalar ve onların etrafında oluşan mitolojik bilgiler; bu coğrafyalarda yaşayan değişik halkların tarihî kahramanları gibi pek çok kaynak divan şairlerinin kullandıkları mitolojik bilgiyi besler. Mela Ahmedê Cizîrî de bu geleneği en iyi şekilde uygulayan biri olarak bu mitolojik bilgiyi şiirinde kullanır. Ancak şunu belirtmekte yarar görüyoruz: Özellikle Şahnâme, Şahnâme kahramanları ve buna bağlı olarak Fars mitolojisi, İslâm öncesi Arap düşüncesi, Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen kıssalar daha çok öne çıkarlar.

Mesela, “âb-ı hayat”(Yıldırım,2008)ⁱ kavramı onun şiirinde sadece mitolojik bir öge olarak değil, tasavvufî bir içeriğe de sahiptir. Tasavvufta âb-ı hayat farklı biçimlerde kullanılmakla beraber, genellikle müridin iç dünyasında Allah'a duyduğu aşkın kaynağı olan çeşmeyi temsilen onun tadına bakmak, yokluğu görmemek ve fanilikten kurtulmaya eşdeğerdir. Bu sebeple Hızır, tasavvuf edebiyatında insan-ı kâmil(mürşit)dir(Yıldırım,2008,s.34 vd). Mela Ahmedê Cizîrî şiirinde âb-ı hayat kavramını bu bakış açısıyla değerlendirir.

*“Abê heywan te divê rastî binoşî şebê qedrê
Desti ber gerdenê pîr pêçû xem an zulfê duta be
Gerçekten içmek istiyorsan âb-ı hayatı kadir gecelerinde
Eğilip bükül iki zulfün önünde, pîr-i aşkın boynuna sarıl iyice”(s.113)*

Yine Divan şairleri tarafında yüksekte uçuşması ya da insanlara hiç görünmemesi sebebiyle “ulaşılması, elde edilmesi zor bir hedef” olarak gördükleri Anka Kuşu(Öztürk,2009,s.95)ⁱⁱ da Cizîrî'nin şiirinde benzer nitelikleriyle kullanılır.

*“ ‘Enqa ne şikara kes e davan tu biçîn wer
Dava kul i ‘enqa tu vedî badîhewa girt
Anka kuşu kimsenin avı olmaz ki önüne tuzak kurasın*

Anka'yı tutmaya uğraşanın çabası beyhude kalır”(s.75)

Kur'an-ı Kerim'de temsil maksadıyla verilen kıssaların zaman içinde, kısmen de İsrâilîyat nevinden bilgilerle harmanlanarak mazmunlara dönüştürülmesi ve bunların Müslüman sanatkârlarca edebiyatın pek çok türünde kullanılması, geleneksel bir anlatım yolunu oluşturmuştur. Mela Ahmedê Cizîrî'nin şiirinde bunun örnekleri bir hayli fazladır. Biz, buraya sadece bir tanesini alacağız. Belkıs-Saba ülkesi, Kur'an'ın Neml suresinin 20. ve 45. ayetleri arasında anlatılan Hz. Süleyman ve Sebe melikesiyle ilgili kıssada bu isimler geçer. İslâm'ın yayıldığı bütün coğrafyalarda Hz. Süleyman ve Belkıs hakkında pek çok hikâye mevcuttur. Bu hikâyelerin çoğunda İsrâilîyat nevinden uydurma motifler çoktur. Divan edebiyatında kıssadaki kahramanların çeşitli özelliklerine (Hüdhüd: haberci, Belkıs: kadın hükümdar, Hz. Süleyman: güç ve kudretin timsali, her türden canlının dilini bilme vb.) telmihte bulunularak kullanılırlar. M. A.Cizîrî de devrin edebiyat geleneğine uyarak “Hüdhüd'ü haberci, Asef'ten de Belkıs'ın tahtını göz açıp kapama süresince Hz. Süleyman'ın huzuruna getiren kişi olarak bahseder.

“We ye hudhud ji Seba bêt û bizanîn çi ye hal

Kuli halê me xerîban ne sual û ne cewab

Gelir mi Hüdhüd acep Saba ülkesinden, ki bilelim ahvalin”

“Minnet ji tali' her ji bext Asif bi text û bext û rext

Belqıs ewi anî bi wext îro Suleymanî Mela”(s.228)

Cem, Câm-ı Cem, Keyhüsrev, Dârâ, Cemşîd, Gîv, Bîjen, Ehrimen, Keyûmers gibi özellikle İran mitolojisi ile alakalı birçok kahraman ismine onun şiirinde rastlanır. Cizîrî, İran mitolojisiyle yakından ilgilenir. Örnekler fazla olduğundan sadece Câm-ı Cem'i şiirinde nasıl kullandığını ele alacağız.

Câm-ı Cem, bakıldığı zaman dünyanın dört bir yanını gösteren sihirli bir alettir. Câm-ı Cihannûma da denir. Yedi kat göğe benzer bir şekilde yedi madenden yapıldığı söylenir(Tökel,2006,s.134). Cemşîd'den sonra bu sihirli nesne/kadehin Keyhüsrev'e, ondan da Dârâ'ya miras kaldığı anlatılır.

Cemşîd'e ait olduğu söylenen bu kadehin, Şahnâme'de Cemşîd'le ilgili olaylardan söz edilirken adı geçmez(Şahname,2009,s.68). Ancak Hüsrev'in anlatıldığı bölümlerde böyle bir kadehin adı geçer. Bîjen ortadan kaybolup da Gîv onun hasretinden ne yapacağını bilemez hâle gelince Hüsrev onu teselli ederek şunları söyler: “Yedi ülkeyi ve her ülkenin dört bir bucağını onun içinde görürüm. Babamın, dedelerinin ve bizim bütün yeryüzü padişahlarımızın ve iyi kimselerimizin ruhlarına dualar edince sana Bîjen'in nerede olduğunu söyleyiveririm. O kadeh bana her şeyi olduğu gibi gösterir.” dedi(Şahname,795 vd).

Divan şiirinde “câm-ı cem” çok farklı isimlerle ve çok farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır: Şarap, zevk, eğlence, övgü vb. Cizîrî'nin şiirlerinde hem dünyayı seyretmek hem de eğlence unsuru olarak görülür.

“Ew reşhe da wê qulzumê mey hate tasa 'alemê

Cama cehanbîn da Cemê b 'Eskenderî ayîne da

Bu denizdendir o reşha, ulaşmış mey âlem tasına

Ayineyi İskender'e veren Halik, Cem'e vermiş cihannüma camı" (s.41)

"Abê heywan te divêtin tu bibe hemrehê Xudr

Câme Cem bîn û ji Dara û Skender meke behs

Hızır'la yol arkadaşı ol, ab-ı hayatı istersen eğer

Getir câm-ı Cem-i sun, Dara ile İskender'den söz etme" (s.253)

4. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinin Din ve Tasavvuf İlişkisi

Din-İslâmiyet- ve bunun yanında Tasavvuf Divan şiirinin beslendiği iki ana kaynaktır. Kur'an-ı Kerim, Peygamberler tarihi, Hz. Peygamber'in kendisi, ehl-i beyt, hadisler, sahabelerin hayatları, evliya menkıbeleri ve bunun paralelinde tasavvuf düşüncesi Divan şairlerinin sürekli işledikleri konular arasındadır (Yerdelen, 2009, s.95). Dünya, insanın varlık meselesi, insanın bu dünyadaki aslı vazifesi gibi daha felsefî bir duruş ve düşünceyi gerektiren meselelerde şairler tasavvufun sunduğu imkânlarla müracaat etmişler, daha doyurucu açıklamaları oradan vermişlerdir. Mela Ahmedê Cizîrî de bu geleneğin yüzyıllar içinde biriktirdiği mirastan başarılı bir biçimde faydalanmıştır.

Cizîrî'nin şiirinde din ve tasavvuf iç içe kullanıldığından biz burada kısaca tasavvufî felsefenin gayesinden bahsederek onun şiirindeki düşünceyi anlamaya çalışacağız. *"Tasavvuf, dünyanın süsünden yüz çevirmek, insanların meyl edegeldiği geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber, Hakk'a yönelmektir.*

Tasavvufun gayesi Hakk'ın rızasını kazanmak için nefisleri temizlemekten, güzel ahlak sahibi olamaya çalışmaktan, kısaca Allah ve Resûlünün ahlâkıyla ahlâklanmaktan ibarettir. Önceleri tasavvufun zuhûrundan maksat, ahlâkı güzelleştirmek, nefsi terbiye etmek, yani nefsi dine râm, dini nefis için vicdan kılmak, nefsi dinin hükmü altına sokmak, sâlih ameller ve güzel ahlâk ile süslenmekti. (... ..) Binâenaleyh, tasavvufun ulaşmak istediği gaye, ahlâkın kemal mertebesine varmak için her hususta Peygamberimizin gittiği ve gösterdiği yoldan yürüyüp, iç ve dış olgunluğu itibarıyla insanlığın kemâline en güzel örnek olan Fahr-i Kâinât'ın hakikî vârisi olmaktır." (İz, 1990, s.31)

Onun şiirinde ve şiirinden hareketle kültür dünyasında tasavvufun sözünü ettiğimiz derin anlayışını buluruz. Maruf-u Kerhî, Şiblî, Hallac-ı Mansur, Alaî gibi tasavvuf geleneğinde çok hürmet gören kişilerden bahsetmesi, tasavvuf konusundaki derin bilgisine işaret eder. Fakat onda bu bilgiler kuru bir malumatfuruşluk değil, tersine asıl maksada ve matluba ulaşmak içindir (Diwan, s.18).

"Allah sehergaha ezel yelmûmê 'işqê şu'le da

Nûra cemala lem yezel zatê tecellaya xwe da (s.26)

Ezel seherinde yakıtı Allah aşk mumunu

Kendi zatında gösterdi ebedi güzellik nurunu" (s.27)

Mutasavvıflara göre Allah'ın yaratma fiilinin temelinde *aşk* vardır. Zira Allah "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim" demiştir. Bu sebeple edebiyatımızda Allah, "mutlak maşuk" olmanın yanı sıra "mutlak âşik"tır da. Hatta Allah, öncelikle âşik olarak bilinmiştir. "Aşk, unutmamak gerekir ki, acı ve kaygılardan asla ayrılmaz. Âşikler sevgililerini arzularlar ve sevgiliye ulaşmak ne kadar zor olursa âşikler o kadar büyük ilahî acı çekerler. Aşkın gayesi birliktir ve birliği meydana getiren ilahî sıfatlar da rahmet ve lütuf sıfatlarıdır. Ne var ki aşk, birleşme isteği gibi ayrılma da ister. Deneme ve yanılma olmadan aşk da olamaz. Gerçek aşk sevgili uzakta olduğu zaman daha da yoğunlaşarak kendini kanıtlar. Bu yüzden âşik gazap ve

şiddet isimlerinin etkilerini tecrübe etmelidir; zira Allah'ın uzaklığını izhar eden bu isimlerdir”(Yıldırım,2007,s.42) Cizîrî’de tam bu tarife uyacak pek çok beyit vardır.

“Zatê muqaddes bû wucûd coşîş nedabû behrê cûd
 Wesf û îdafat û quyûd yek jî tecellayê neda
 Husn cemalê xwast evîn vêkra di yek zatî cevîn
 Nûra qedîm bû ‘îşq û vîn wan lêki naz û ‘îşwe da
 ‘Îşqa ji nûra layezal husn û cemala bêmîsal
 Îsandi yelmûm û şemal dîsa xwe lê perwane da
 Husn û mehebbet her hebû Heq ‘aşîqê zatê xwe bû
 Muhtacê husnek dî nebû neql û rîwayet pê we da
 Coşup taşmadan henüz cömertlik denizi, zat-ı mukaddes var idi
 İzafet, kayıt ve nitelikleriyle tek bir varlık dahi ortada yok idi,
 Güzellik aşkla birlikte olmayı isteyince birleştiler bir tek zatta
 O kadim nur dönüşünce aşk ile sevgiye işvelendiler birbirlerine
 Ebedi nurdan gelen aşk, yaktı o misilsiz güzellik çerağını
 Ve dönmeye başladı etrafında pervane kılıp kendini
 Güzellik ve sevgi var idi ezelde, Hak Teala aşık idi kendi zatına
 İhtiyacı yoktu başka bir güzelliğe, rivayetler böyle ulaştı bize” (s.26/27)

Cizîrî’de tasavvuf başlı başına bir araştırma konusu olarak durmaktadır. Bu kısa bölümde konuyu daha fazla uzatmamak için başka örnek beyitleri vermek istemiyoruz.

5. Mela Ahmedê Cizîrî’nin Şiirinde Felsefe

Onun, şiirde diğer birçok Divan geleneğinden beslenen şairler gibi vahdet-i vücûd felsefesine yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Araştırmacılara göre vahdet-i vücûd, “Varlığın birliğini esas kabul eden hususi bir şekil olup M. İbn Arabî’de zirveye ulaşmıştır. Burada tasavvur, irade ve varlık bakımından birlik kabul edilmiştir. (... ..) Allah’ın her sıfatı bir varlıkta tecelli eder. Tek ve mutlak varlık olan Allah, bütün mevcutların aslı’dır. O’nun her bir sıfatının meydana çıkmasıyla eşya ve hadiselerden biri de ortaya çıkmış olur. Bu İslâmî mezhepte Bâtın, Zâhîrle tamamlandığı zaman, Hakk Hâlk (yaratılış) ile, Nüzûl (iniş) Urûc (yükselme) ile birleşebilir ve tam varlığa ulaşabilir. İslam vahdet-i vücûdunda, âlemin varlığı, Allah’ın varlığına dayandırılır. M. Arabî’ye göre, Mâhiyetler yapılmış değildir. Allah, eşyaya (objelere) asıllarını ve mâhiyetlerini vermez; onlara vücud verir, onları icad eder. Bunun için eşyanın mahiyetleri sebebiyle ortaya çıkan fiiller, Allah’a isnad edilemez. Onun için kader vardır, cebir(zorlama) yoktur.

Batı düşüncesinde Tabiatçılığın gelişmesinde büyük bir âmil olan panteizm, Vahdet-i Vücûd’dan çok ayırdır.”(Bolay, 1987,s.293/294) M. A. Cizîrî’de vahdet-i vücûd düşüncesini destekleyen birçok beyit bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını buraya alıyoruz.

“Ew şikl û sûret sewwirîn esl in li bala zeyyinîn

*Nisbet bi wan em saye yîn tertîbê Xellaqî we da
 'Alem bi 'alem ew neseq bû ayîne esmaê Heq
 Nûra tecellaya teteq 'eks û xîyalek sade da
 Her hey'eta lê rûh û cism gilki ku lê danî tilism
 Heryek ji yek ra bûne ism lew herfi endaze da
 Bu şekil ve suretlerin aslı tezyin edilmiş yüce bir makamda
 Onlara nisbetle birer gölgeyiz biz, Allah'ın takdir ve tertibinde
 Bu tarz ile bütün alem ayna oldu Hakk'ın isimlerine
 Varlıkta tecelli eden nur, aksedip göründü hayal suretinde
 Her varlığın var bir ruhu, bir bedeni, tılsım yüklüdür her biri
 İsim olmuş her biri diğerine, ihtilafsız yerli yerinde” (s.28/29)*

6. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinin Psikoloji ile İlişkisi

Sanatkâr eserini oluştururken kendini ve hislerini eserinden ayrı tutmazı mümkün değildir. Bir anlamda sanatkarı ve eserini oluşturan onun arka planında yatan çevre, yüzyılların kültürel mirası, toplumsal kabuller, dinî temayüller gibi pek çok unsur yer alır. Divan geleneği söz konusu olduğunda şairin psikolojisi ve bunun şiire yansımaları daha önemli bir hal alır. Çünkü şairin sevgiliyi veya aşkı anlatırken ya da başka bir durundan söz ederken kullandığı mazmunlar, çeşitli söz kalıpları belli bir geleneğin ve söz varlığının sınırları içinde şekillenmiştir. Zaten şairin ustalığı da bunlardan hareketle veya bu malzemenen yeni bir söyleyiş ortaya çıkarmasındadır.

Mela Ahmedê Cizîrî, bu geleneksel formları şiir geleneğinde pek de çok kullanılmayan bir dille-Kürtçe- kurmaya gayret gösterir. Fakat kendisi şiir geleneği içinde hem dili hem de o dille sevgiliye hislerini anlatmayı büyük bir ustalıkla başarır.

Ayrılığın ateşi onu yıldırım çarpmış gibi kendinden geçirir, ruhla bedeni adeta birbirinden ayırır.

*“Bi nâre firqetê sohtim ji ferqê heta pê da
 Xedenga xefletê nohtim ji berqa lami'a tê da
 Xedenga firqetê re'd e dilê ew xefletê lê dit
 Dibêjim wer cebel bit ew bi ker bit wê di gavê da
 Heçî firqet nedî hicran nebê min dax û key lê ne
 Ji bil derbê di hicranê fîraqa rûh û can kê da
 Ayrılığın ateşiyle yandım baştan aşağı
 Hedef oldum, içinde şimşekler çakan gaflet okların
 Ra'd gibi şiddetlidir aniden kalbe saplana ayrılık okları
 Dağ gibi güçlü olsa da parçalanıp dağılır etrafa o anda
 Hicran acısını tatmayan, bedenim yanıp dağlanmıştı demesin
 Yardan ayrılığın darbesinden gayrı kim ayırabilir ruhla bedeni” (s.52/53)*

Bazen sevgilinin hasretinden kendinden geçmiştir, şuursuzca söylenir.

“Emanet da ji bêhoşî durê nasufte nefroşî

Mela zanim ji medfoşî te dil bêxwab û bexwerd e

Benden sana öğüt olsun, sakın dökme inci gibi gözyaşlarını

Bilirim şuur yok başında Mela, uykusuz ve yorgundur gönlün” (s.102/103)

Onun şiirinde bir Hak âşığının gerçekten gönülden geçirdiklerini görüyoruz. Hislerini anlatmada herhangi bir yabancılık düşüncesi okuyanlarda hâsıl olmaz; tam tersine okuyucuyu derinden etkileyen bir hava sezilir. Bu, onun hisleriyle sanatını ne kadar büyük bir nispette birleştirdiğinin başarılı bir göstergesidir.

7. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinde Astrolojik Unsurların Kullanılması

Bütün Divan geleneğine bağlı şairler gibi Cizîrî de çağın astronomi bilgisi ve bu bilginin çevresinde oluşmuş mitolojik kabullere dayalı olarak şiirinde yıldızlara, gezegenlere, feleklere sık sık yer verir. Bu kavramları ilahi yaratılışın ve aşkın büyük bir sırrı, hikmeti gözüyle bakar. Onun nazarında hiçbir şey başıboş değildir.

Onun felekle ilgili düşünceleri ilgi çekicidir. Felek, “talih, baht, devir, zaman gibi pek çok anlama gelir ve hem Divan hem de Halk edebiyatında sıklıkla kullanılır. Divan edebiyatında feleğin yâr olması halinde âşık zahmet ve sıkıntı içine girmez. Ancak âşığa göre felek ters, kahpe, döneke ve kalleştir. İşlerin bozulmasının, yolunda gitmemesinin biricik sorumlusu odur. Cefâyı âşığa, vefayı ağyâra gösterir.”(Yılmaz,2010,s.7)

Eski kozmogoni anlayışına göre felek(ler) dokuz tabakadan oluşur. Bunlardan en üstteki iki tabaka (felekü'l-eflâk, felekü'l-a'zam: dokuzuncu felek; felek-i sâmin: sekizinci felek) boştur, diğer yedi kat feleğin ise her birinde bir gezegen bulunmaktadır. Yedinci felekte Zühal (Keyvan), altıncı felekte Müşteri, beşinci felekte Merih (Mars), dördüncü felekte güneş, üçüncü felekte (Zühre, Venüs), ikinci felekte Utarid (Merkür), birinci felekte de Ay(Zavotçu,2006, s.150 vd.).

Cizîrî'nin şiirinde felek veya çarh-ı felek kavramı ilahi yaratılışın sonsuz gücüyle bağlantılı olarak vurgulanır ve Orta Çağ İslâm dünyası edebiyat anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır.

“Her neh felek lê kaxik in dûr û diraz wek axik in

Tê dar in ew jê şaxik in vi terhî insan mêwe da

Felekler dokuz ise de uzaklıkta ve uzunlukta bir tek menzildir

Ondaki ağaçların taze dalıdır insan meyvesini veren”

“Dolab û çerxê neh felek pêş destê kursî bûn helek

Sergeşte hatin ew gelek d'wê nuqtaya mewhûme da

Dokuz çarh-ı felekle devran gelip halka olmuş kürsi önünde

Nereye gittikleri noktada hayret içindedir hepsi de” (s.46/47)

Burçlar onun şiirinde önemli bir yer tutar. Sevgilinin gözleri bazen aslan burcuna benzetilir, bazen de sevgilinin kendisi makam olarak aslan burcundadır.

“Qewsê du hilalan kul i ser burcê esed bit

*Bû şuhre di 'amê 'emel enguştê numa girt
Aslan burcu gibi gözler üzerinde görününce hilal kaşlar
Şöhret olur, insanlar arasında parmakla gösterilmeye başlar” (s.76/77)*

Orta Çağ İslâm dünyasında bilinen gezegenler ve burçlar ya sevgiliyle alakalı bir benzetme aracı ya da yaratılışla alakalı olarak kullanılırlar.

8. Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirine Yansıyan Devrin Sosyal Hayatı

Hiçbir şair ya da hiçbir edebî gelenek kendi devrini ve çevresini yadsıyarak yaşayamaz. Mutlaka kendi çağının düşünce biçiminden, anlayışından, sosyal hayatın çeşitli tezahürlerinden örnekleri şiirde veya geleneğin başka anlatım formlarında gösterir. Bu sebeple sanılanın aksine Divan geleneği de kendi döneminin pek çok unsurunu şiirde barındırmaktadır. Burada önemli olan *aramayı* ve *bakmayı* bilmektir.

Çok farklı tarihlerde ve farklı şairler tarafından kaleme alınmış gazellerde, kasidelerde sevinç, hüznün, ölüm, çeşitli gelenekler ve inanışlar, giyim-kuşam, ayinler ve törenler vb. günlük hayatı anlamlandıran birçok olay dile getirilmiştir (Zavotçu, s.60vd.).

Mela Ahmedê Cizîrî de bu geleneğin diğer şairleri gibi, bazen onların çoğundan daha fazla, şiirinde hayatın içinden unsurları kullanmıştır. Savaşlar, özellikle Moğol saldırıları neticesinde kan deryasına dönen Anadolu onun şiirinde:

*“Ji re 'na nêrgizên te 'y mest û xûnrîz
Zeman bû 'ehdê cengengîzê Cengîz
Kan dökücü nergis-misal sarhoş ve güzel gözlerinden ötürü
Savaşın kızıştığı Cengiz dönemine geri döndü zaman sanki” (s.306/307)*
mısralarıyla dile getirilir.

Fırat ve Dicle'nin onun için ayrı bir yeri vardır. Bu nehir bazen büyüklüğün sembolü, bazen de sevgililerin buldukları mekân olarak şiirlerde yer alır. Ayrıca Kuzey Irak'ta bulunan ve Yezidilerin inanç merkezi sayılan Laleş Vadisi de farklı bir dinin merkezi olarak kullanılır.ⁱⁱⁱ

*“Feyza me şubhê Nîl e em Dicle û Furat in
Ger şeyx û wer îmam e vê ra ye min keşakeş
Nîl gibi coşup taşmakta feyzimiz, Dicle ve Fıratız biz
Tartışmaya hazırız varsa itirazı şeyhlerle imamların” (s.320/321)*

veya

*“Dil geşt e min ji dêrê naçim kenîşteê qet
Mihrabî wê b imin ra wer da biçîne Laleş
Gönül gitmek istemez artık havra ile kiliseye
Sevgilinin mihrabı benimledir, gel istersen gidelim Laleş'e” (s.318/319)*

mısralarında yer alır. Bugün oynanmayan, ancak o dönemde popüler olan bazı oyunlar da Cizîrî'nin şiirinde vardır.

“Li ber çewkan û kaşoyan ji derba Turk û Hindoyan

Dibazim her wekî goyan dema ew têne meydanê

Çevganla kâşuyan önünde, Türklerle Hinduların darbelerinden

Tıpkı bir top gibi yuvarlanıp kaçmaktayım onları gördüğümde” (s.138/139)

Halk kültürü, halk hikâyesi kahramanları Mela Ahmedê Cizîrî'nin şiirinde sıklıkla kullanılırlar. Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun diğer Divan şairleri gibi onun şiirinde de mazmun olarak bulunurlar; ancak bunların yanında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Kuzey Irak'ta, İran ve Ermenistan'da yaşayan Kürtler arasında bugün de çok bilinen Mem û Zin destanının kahramanları aşkın ölümsüz temsilcileri olarak gösterilir. Şair kendisini onlarla karşılaştırır(Yılmaz,2008,s.185-202).^{iv}

“Mûyekî ez ji te nadim bi dused Zîn û Şîrînan

Çi dibit ger tu hesêb kî mi bi Firhad û Memê

Yüzlerce Zîn ile Şirin'e değişmem bir kılını

Ne olur kabul et Ferhat ile Mem yerine bizi” (s.432/433)

Bir fikir vermesi açısından verdiğimiz bu örneklerin dışında, Cizîrî'nin şiirinde sosyal hayatın her yönüne bakan, bizi o devir hakkında bilgi sahibi kılan başka şiirler de vardır. Burada önemli olan şairin kendi devrine yabancılaşmadığı, ondan uzaklaşmadığı; bunların aksine, o dönemi bize aydınlatacak bazen açıktan bazen de metaforik bir anlatımla değişik örnekleri vermesidir.

9. Sonuç

Divanındaki şiirlerden hareketle tanıtmaya ve değerlendirmeye çalıştığımız Mela Ahmedê Cizîrî, kendi döneminin önemli bir şahsiyetidir. Kendinden önceki Divan şiirini oluşturan şairlerden -bunlar İslâm medeniyetinin değişik coğrafyalarında farklı milletlere mensup olsalar da- kendi döneminde etkili olan felsefi anlayışlardan ve bunların temsilcilerinden, tasavvufi gelenekten, özellikle yukarıda sözünü ettiğimiz vahdet-i vücud anlayışından, toplumun yaşadığı ve halk üzerinde derin tesiri bulunan tarihî olaylardan, yaşadığı yerlerin güzelliklerinden, şiirini oluştururken yararlanmıştır. Daha pek çok gelenek, örf-adet vb. toplumsal norm onun sanat anlayışını beslemiştir. Bu sebeptendir ki, onun şiiri sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmamış; şiirlerinden bazıları günümüzde de halk arasında hâlâ kutsal birer metinmiş gibi okunmaktadır. Bu da, bölge insanının hala şiirle ve özellikle Kılâsik geleneğe uygun yazılmış metinlerle nasıl ilgilendiği ve geleneğin yaşaması bakımından önemli bir göstergedir.

Mela Ahmedê Cizîrî hakkında, ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde, fazla araştırma yapılmamıştır. Genelde Divan şiiri geleneğinin sınırlarının anlaşılması, özelde ise bölgede yaşayan şairlerin tanınması açısından, karşılaştırmalı çalışmaların yapılması olumlu olacaktır.

KAYNAKÇA

FİRDEVSÎ, *Şahnâme*, Çev: Prof. Necati Lugal, Kabalcı, İstanbul 2009.

- HIZLI, Mefail: *Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler*, T.C. Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sayı:2, Cilt:2,Yıl:2, 1987.
- İZ, Mahir: *Tasavvuf*, Kitabevi, İstanbul 1990.
- KARABEY, Dr. Turgut: *Ahmed-î Hânî (1651-1707) Hayâtı, Eserleri Ve Mem O Zîn Mesnevisi*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 30 Erzurum 2006.
- KOYUNCU, Mevlüt: *İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezire Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci*, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, *mkoyuncu@sakarya.edu.tr*
- Mela Ahmedê CİZİRÎ: *Diwan (Metnê Kurdî& Türkçe Çeviri)*, Kürtçeden Türkçeye Çeviri: Osman TUNÇ, Nûbihar, İstanbul 2009,s. 17. M. A. Cizîrî'nin şiirinden örnekler bu kitaptan alınmıştır. Beyitlerin çevirilerine ve imlâlarına dokunulmamıştır. Beyitlerin sonlarında ayraç içinde verilen sayfa numaraları bu esere aittir.
- ÖZTÜRK, Özhan: *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- TÖKEL, Dursun Ali: *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- YERDELEN, Dr. Cevat: *Baki Divanı'nda Tasavvufi ve Dini Öğeler*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:15, Erzurum, 2000.
- YILDIRIM, Doç. Dr. Ali: *Düşmek İmajı ve Şeyh Galib'in Düşüşü*, bilig, yaz/2007, sayı:42. 213-227. William CHİTTİCK: *Varolmanın Boyutları* (Çev. Turan Koç), İnsan Yay., İstanbul 1997, s.93'ten naklen.
- YILDIRIM, Prof. Dr. Nimet: *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.
- YILMAZ, Dr. Mehmet: *Mem u Zin'de Epik Kurallar*, Folklor/ Edebiyat, Kasım 2008-3,Sayı: 55.
- YILMAZ, Yrd. Doç. Dr. Mehmet: "Mela Ahmedê Cizîrî'nin Şiirinde Mitolojik Unsurlar" I.Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010 Şırnak.
- ZAVOTÇU, Yrd. Doç. Dr. Gencay: *Divan Edebiyatı, Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.
- ZAVOTÇU, Doç. Dr. Gencay: *Aşk İlinden Gönül Dilinden İnciler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

ⁱ Bengisu, âb-ı hayvan, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, dirilik suyu, âb-ı bekâ, âb-ı câvîdânî gibi çok çeşitli adlarla anılır. Bu su, neredeyse dünyanın bütün mitolojilerinde görülür. İslam dünyasının farklı coğrafyalarında şekillenen folklorik anlayışlara göre, bu suyun karanlıklar ülkesinde olduğuna ve içenlere yahut içinde yıkananlara ölümsüzlük verdiğine inanılmaktadır. Özellikle Makedonyalı İskender'le (İslamî edebiyatta İskender-i Zülkarneyn: İki boynuzlu) ilişkilendirilen ve M. S. 300'lü yıllarda şekillenen çeşitli efsaneler daha sonra şairler, tarihçiler tarafından çokça işlenmiştir. İskender'in bu suyu aramasıyla alakalı rivayetler çoktur: Kimisine göre İskender ve Hızır, kimisine göre de sadece İskender ve ordusu bu suyu aramaya çıkar. Ancak İskender hiçbir zaman ölümsüzlük suyunu içerek muradına eremez. Onun yerine Hızır ya da rivayetlerde sözü edildiği gibi açsısı içer. Kur'an-Kerim'in Kehf suresinde Hz. Musa ve Hızır (a.s) kıssasında da "âb-ı hayat"a telmih vardır. Hz. Musa ve hizmetçisi genç, Hızır'la buluşmaya giderken iki denizin birleştiği yere varırlar. Azık olarak hazırladıkları balık suya değince dirilip suya atlar. Genç, olayı Hz. Musa'ya anlattığında oranın Hızır'la buluşma yeri olduğunu Hz. Musa söyler.

ⁱⁱ Zümrüd-ü Anka, Huma, Simurg, Devlet Kuşu olarak da bilinir. Çok güçlü ve bir o kadar da güzel bir kuştur. Mısır ve Yunan mitolojisindeki Phoenix'le benzer yönleri vardır. Çok süslü dörder kanadı vardır.

Onun tüylerinden birini üzerinde taşıyan kişiye zarar gelmez. 1700 yıl yaşar, üç yılda bir yumurtlayıp yavruları 25 yıl sonra yumurtadan çıkar. Ömrünü tamamladıktan sonra kendisini ateşe atar, bütün bedeni kül olduktan sonra yeniden doğarAnka, tasavvufta yokluk ve vahdetin sembolü olarak da bilinir. Türk edebiyatında Anka ile ilgili çok geniş bir literatür mevcuttur.

ⁱⁱⁱ Yezidilik ve Laleş Vadisi: “Yezidilerin kökenleri ve tarihleri ile ilgili somut, yeterli bilgi ve belgeler mevcut değildir. Yezidilik inancının öncülü Şeyh Adiy'in Adaviler (Adaviyye) tarikatıdır. Yezidilerce, Yezidi inanç sisteminin kurucusu ve peygamber olarak kabul edilen Şeyh Adiy Bin Musafir, aslında Kadiri tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani ile birlikte İslam alimi İmam Gazeli'den ders almış; Müslüman inançlı bir sufi olarak kabul edilmektedir. 1072 yılında Lübnan'da Baalbek'te doğan Şeyh Adiy, 1116 yılındaki Mekke'ye hac ziyaretinden sonra öldüğü 1162 yılına kadar Laleş Vadisi'ndeki (Kuzey Irak'taki Duhok İli 'nin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul'un da 57 km. kuzeyindedir) eski bir Hıristiyan manastırını dergaha çevirerek mürit yetiştirmiştir. Adiy bin Musafir 1162 yılında öldüğü zaman Laleş'teki dergahına gömülmüş ve türbesi çok geçmeden hac ziyareti için gelinen tapınağa dönüştürülmüştür. Şeyhin vefatından sonra makamına yeğeni Abu'l Bereket bin Sahr seçilmiş; onun önderliğindeki müritleri "Adaviler" adıyla anılmaya başlamıştır. Tarikat ise Adavilik ve bilahare Sehbtilik diye adlandırılmıştır. Adaviliğin antik inançlarla sentezlenmesi ve Hakkari yöresindeki aşiretler arasında yaygınlaşması, tarikatın başına geçen Şeyh Adiy'in torunu Hasan bin Adiy döneminde olmuştur. Moğolların bölgeyi istilasından sonra 13 ve 14. yy.da bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan Yezidilik faaliyeti, Musul, Hakkari, Botan çayı yöresi, Cizre, Nusaybin, Mardin, Van ve Urmiye'deki aşiretler arasında kök salmıştır. 1415 yılına kadar unutulmuş ancak bu tarihten itibaren taraftar kazanmaya başlayan ve bilahare Yezidilik adını alan Şeyh Adiy'in öğretisinin öncülü olduğu bu yeni dinin sembolü, tavus kuşudur. Ama bu sembol, tavus kuşundan ziyade horoza benzemektedir. Dinlerinin çok eski olduğunu, kuruluşu üzerine tarihi bilgilerin zaman içinde unutulduğunu, kaynaklarının kaybolduğunu söyleyen Yezidilerle ilişkiye geçerek, dinleri üzerinde bilgi edinmek isteyen gerek Müslümanlar gerek 18 ve 19. yy.larda bölgeye gelen Hıristiyan misyonerler de pek bir şey öğrenememişlerdir. Çünkü Yezidilik bir sır dini olduğu için Yezidiler, kendilerine sorulan soruları, soranların duymak istediklerine göre yanıtlamışlardır.” www.msxslabs.org › :: *Akademik Forumlar* :: › *Din/İlahiyat Erişim Tarihi: 05.08.2010.*